

Розуміння втраченого прийшло досить швидко. Українські політики почали шукати союзників у протистоянні з більшовиками. У переговорах з країнами Антанти одразу стало відчутним неприйняття з їх боку самої ідеї самостійної Української держави. Дипломати Англії та Франції стояли в основному на позиціях порятунку „єдиної неділимої” Росії.

За таких умов, зважаючи на загрозу повної анексії більшовиками території України, українська дипломатична місія пішла на переговори у Брест-Литовському з представниками Німеччини та Австро-Угорщини. У результаті спільних домовленостей 9 лютого 1918 р. Центральна Рада підписала мир з країнами Почвірного союзу.

Союзники обіцяли надати збройну допомогу у справі визволення України від більшовицьких формувань, а в подальшому – зобов’язались здійснювати охорону громадського порядку. У свою чергу, низку економічних зобов’язань брав на себе уряд УНР. Україна мала відправити до Німеччини й Австро-Угорщини 60 млн пудів хліба, 11 млн голів великої рогатої худоби, 300 тис. штук овець, 2,5 млн пудів цукру. Особливо підкреслювалось, що невиконання зобов’язань однією із сторін звільняє від обов’язків іншу сторону [1, с. 21].

Владнавши всі принципи питання договору, союзники 18 лютого розпочали свій похід в Україну. З огляду на кількісну і технічну перевагу над більшовицькими частинами німецькі війська вже 20 лютого захопили Проскурів, 28 – Кам’янець-Подільський, 3 березня – Жмеринку, 8 – Балту, а до 20 березня – все Поділля [2, с. 139].

З просуванням військ союзників по Україні почали відновлювати свою діяльність органи влади. Законодавчим підґрунтям існування системи управління в регіонах залишалась постанова російського Тимчасового уряду від 19 вересня 1917 р. та „Тимчасове положення про губернських і повітових комісарів” [3, арк. 1–2]. Як відомо, комісари Тимчасового уряду після утворення УНР були замінені обраними на з’їздах різних партій і громадських організацій комісарами Центральної Ради. Досить швидко вони приступили до виконання своїх службових повноважень [4, арк. 102]. Однак, і надалі головною проблемою в діяльності місцевих органів виконавчої влади Центральної Ради залишалась відсутність досвідчених адміністраторів, які змогли б реалізувати рішення, прийняті керівниками УНР. Призначення на ключові посади в органах влади здійснювалось на основі належності до партій соціалістичної орієнтації, професіоналізму відводилась другорядна роль.

У той же час компетенція і прерогативи комісарів були дуже обмежені. В їх руках не було ніякої виконавчої сили. Міліція, яка знаходилась у відомстві місцевих самоуправлінь не виконувала своїх професійних обов’язків, про що свідчить звернення Подільського комісара В.Дудича до губернської земської управи 19 квітня цього ж року: „Міліція по кілька місяців не отримує зарплатні, через що неможливо навести ладу в губернії, анархія продовжується, податки не сплачуються, влада не має належного авторитету [5, арк. 229]. Фактично владу на місцях репрезентували військові губерніальні і повітові коменданти. Вони призначались військовим Міністерством і

безпосередньо від нього залежали. Коменданти набули право видавати обов'язкові розпорядження і постанови, припиняти дію наказів цивільної влади. На практиці коменданти так як і комісари опирались на німецькі та австро-угорські війська.

Організація управління в країні і на Поділлі була влаштована так, що комісари були позбавлені важелів впливу на ситуацію й залишалися тільки свідками швидкої руйнації громадсько-політичного життя.

Вже в перші дні окупації до виконання своїх обов'язків приступив Г. К. Степура, призначений Подільським губернським комісаром з 3 листопада 1917 р. [6, с. 5]. Своєю резиденцією він обрав м. Кам'янець-Подільський, незважаючи на те, що всі владні структури перебували у м. Вінниці. Посаду його першого помічника займав В. Дудич, який проживав у м. Вінниці. Взагалі, як свідчать архівні документи, між обома керівниками губернії постійно точилась боротьба за владу. Неодноразово В. Дудич звертався до Міністерства внутрішніх справ з проханням призначити його губернським комісаром через некомпетентність Г. Степури [7, арк. 114].

Щоб послабити вплив свого помічника на політичну ситуацію в губернії, губернський староста призначив другим помічником 27-ми річного старшину з канцелярії Головнокомандуючого Південно-Західного фронту М. Ніколаєва. В такий спосіб Г. Степура сподівався заручитись підтримкою військового командування, що мало б підвищити його особистий авторитет в губернії. На випадок своєї відсутності в губернії, повноваження губернського комісара мав виконувати Кам'янецький повітовий комісар О. Красовський [7, арк. 111, 152], що згідно службового розпису підпорядковувався В. Дудичу. Такими діями Г. Степура підривав і без того хиткий владний апарат. Замість консолідації та встановлення порядку в державних структурах запанувала анархія. Кожен помічник міг видавати накази, в яких висувались претензії на владу.

Крім того, діяльність державних органів місцевого управління ускладнювалась паралельним функціонуванням нових регіональних державних установ і громадських організацій, що претендували на виконання певних владних функцій – різного рівня виконавчих комітетів рад громадських організацій, земельних комітетів, селянських спілок, революційних комітетів, комітетів незаможних селян, комітетів порятунку революції та ін.

Певну дезорганізацію в роботу місцевої адміністрації вносила також діяльність органів місцевого самоврядування – земств. Вибори до земств проводилися на підставі закону Тимчасового уряду від 21 травня 1917 р. Політична ситуація, яка склалася в період виборів, характеризувалася двома рисами. По-перше, організація виборів не дозволяла проявити вільне волевиявлення громадян. На виборах не була забезпечена таємниця голосування, нерідко сільські сходи попередньо визначали кандидата, за якого необхідно голосувати. По-друге, активність виборів була дуже низька. Так, у Подільській губернії в голосуванні взяло участь лише близько 37 % виборців, з них переважну більшість склали селяни й робітники. Внаслідок цього соціальний склад земських зборів та управ майже повністю був позбавлений

інтелігенції, яка в період революційних подій була зарахована до класу, ворожого селянам та робітникам. Саме це не дало їй можливості отримати представництва в земствах. В результаті діяльність земських установ носила непрофесійний характер і виходила далеко за межі її компетенції.

Визначним у житті Поділля стало проведення першого засідання губернської народної управи 21-27 квітня. Гласні обрали склад управи та голову – місцевого політичного і культурного діяча В. К. Приходька. На засіданнях, що тривали декілька днів, було розглянуто низку проблемних питань, які хвилювали населення Поділля. Губернська управа прийняла рішення виділити значні кошти на поповнення книжного складу, заснування музеїв, розвиток освіти та культури, піднесення сільського господарства [8, арк. 5, 17 зв.]. Та запропонувати дієвого шляху для врегулювання ситуації в регіоні вони не змогли. Всі прийняті резолюції були лише декларативними, адже через відсутність надходжень від податків у місцевий бюджет їх неможливо було втілити в життя. Державні структури виділяли в кращому разі половину від потрібної суми.

Криза влади проявилась також у відсутності стабільної політичної ситуації в Україні. Причин цьому декілька. По-перше, однобічне соціально-політичне представництво Центральної Ради. На початок 1918 р. фактичну владу на Поділлі представляли українські соціалісти-революціонери, певну кількість керівних посад в губернії обіймали інші представники соціалістичного табору – соціалісти-демократи та соціалісти-федералісти. Представники ж загальноросійських партій та єврейських і польських національних сил поширювали свій вплив на міські органи самоврядування.

Зважаючи на відсутність міцної влади на місцях, Поділля поступово почало впадати в хаос міжетнічного протиборства. Приводом до цього стали висунуті польськими поміщиками майнові претензії до українського незаможного селянства. Адже з початком революції поміщики та заможні селяни втратили майже все своє майно та землю.

Серед приватновласницьких латифундій особливо великими володіли сім'ї Сабанських, Потоцьких, Ярошинських, Родоканакі, Бржозовських, Маньківських, Зеленських, Грохольських, графів Щербатових, Орловських. Так, лише Потоцькі володіли на Поділлі 42 598 десятин землі [9, арк. 28]. Земельний закон від 18 січня 1918 р. мав на меті розподілити землю між всіма членами сільської общини. Вирішення майнових і земельних протиріч покладалось на новостворені земельні комітети. Однак, на практиці виявилось, що члени комітетів почали здійснювати розподіл у власних інтересах. Таким чином, із впровадженням у життя земельної політики Центральної Ради поміщики втратили більшість своєї землі. Аграрна проблема з кожним днем набирала гостріших форм ще й тому, що в багатьох повітах абсолютно нічого не робилось для підготовки землі під посіви.

У регіоні через бездумну і неконтрольовану посівну компанію селян склалась ситуація, коли хлібами була зайнята майже вся посівна площа, а на інші культури виділялась невелика частина орних земель. Така сільськогосподарська практика вже в період збору врожаю 1918 р. могла призвести до нестачі цілого

ряду сільськогосподарських культур. Зрозуміло, що окрім селян такою посівною були невдоволені всі, хто в майбутньому очікував на добрі врожаї. У такій ситуації все частіше стало чути голоси, які закликали терміново відновити роботу поміщицьких господарств під патронатом земельних комітетів.

У свою чергу великі землевласники покладали свої надії на австрійське військове командування. Польські дідичі, члени господарських товариств зі Староконстантинова і Кременця Волинської губернії і група польських дідичів Проскурівського та Лeticівського повітів Поділля надіслали меморандум командуванню австро-угорської 2-ї армії, до намісника Галичини Гуйна, польського міністра Твардовського і президії польського кола у Відні [10, с. 1]. У меморандумі висловлювалось прохання надати допомогу в поверненні їхніх маєтків, які у ході революційних подій були захоплені селянами і, згідно з аграрним законом Центральної Ради, ставали об'єктами суспільної власності. У зверненні також пропонувалося відновити поміщицьке землеволодіння і дозволити використовувати найману працю та розпустити земельні комітети.

Ці пропозиції знайшли багато прихильників серед урядових та дипломатичних кіл в Австро-Угорщині та Німеччині, але виступити відкрито проти свого союзника окупанти не наважились. Тоді землевласники звернулись за допомогою до розквартированих на території України польських національних військових формувань, що були сформовані протягом 1917 р. з дозволу російського Тимчасового уряду. Загалом на Поділлі розміщувались частини 1-го польського корпусу, офіцерський склад 2-го польського корпусу та деякі частини 3-го польського корпусу [11, с. 185].

З кожним днем анархія на Поділлі набирала дедалі більшого розмаху. Грабувались приватновласницькі господарства, державні склади, бездумно вирубувались ліси [12, арк. 65, 138]. До грабіжницьких дій більшовиків долучались повітові підпанки з загонами міліції або польськими легіонерами. Схожа ситуація була і в інших регіонах України.

У результаті, незважаючи на значні державотворчі досягнення, Центральна Рада стала заручницею власної політики. Постійна боротьба в органах влади суттєво поглибило кризу на місцях. В губернії і повітах утворилось багатовладдя: комісари, коменданти, народні управи, земельні комітети, „Просвіти”, селянські спілки. Всі вони видавали обов'язкові постанови, накази і нормативно-правові акти різного характеру. Однак розібратись, які з них слід виконувати, а які ні – населення було неспроможним.

Селянство, розкладене більшовизмом і, прикриваючись статтями земельного закону від 18 січня, проводило відверті грабіжницькі акції. Анархія заповонила подільське село, і лише сильна влада могла встановити порядок. Саме тому, коли постало питання посівної, більшість населення сіл лише скаржились на утиски з боку поміщиків та польських військових формувань і відмовлялись працювати не на своїй землі.

Загроза втрати врожаю 1918 р. і необхідність надання гарантій поміщикам у забезпеченні його збирання виявились однією з головних

причин підтримки австро-угорською владою реквізиційної політики, яку провадили польські легіони.

Протиріччя між законодавчою та виконавчою владами, низький професіоналізм окремих державних службовців, а інколи і антидержавницька політика представників органів самоврядування, відсутність у Центральній Раді широкої соціальної бази та повний контроль у внутрішній політиці з боку австро-німецького військового керівництва стали тими причинами, що в результаті призвели до усунення демократичного ладу на Україні.

Список використаних джерел

1. Левицький К. Великий зрив: До історії української державності від березня по листопад 1918 р. / Кость Левицький – Нью-Йорк, 1968. – 152 с.
2. Денисенко О. А. Охорона і збереження пам'яток історії та культури в Українській державі (1918 р.): дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Денисенко Олена Анатоліївна. – К., 2002. – 243 с.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України) – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 106.
4. ЦДАВО України. – Ф. 1792. – Оп. 1. – Спр. 2.
5. ЦДАВО України. – Ф. 1792. – Оп. 1. – Спр. 35.
6. Що їх болить // Відродження. – 1918. – 2 квітня.
7. ЦДАВО України. – Ф. 1792. – Оп. 1. – Спр. 1.
8. Державний архів Хмельницької області. – Ф. Р.–260. – Оп. 1. – Спр. 1.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 17. – Оп. 1. – Спр. 28.
10. Польський злочин державної зради супроти української держави // Діло. – 1918. – 13 квітня.
11. Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання / [упоряд. К. Ю. Галушко]. – Т. 1: Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – 320 с.
12. Державний архів Вінницької області. – Ф. Р.–3868. – Оп. 1. – Спр. 2.

*Бортнікова Алла Василівна, кандидат історичних наук, доцент,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*

МІСТА ВОЛИНИ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО XVI ст.

Місто в Середні віки і в ранній Новий час зазвичай було адміністративним і культурним центром відповідної території, осередком торгової і промислової діяльності, на його території діяли господарські суб'єкти різного підпорядкування, а міські жителі відрізнялись від інших соціальних груп не лише обсягом прав, але й характером праці, сферою професійних занять. Це вимагало відповідної правової регламентації й безпосередньо відбивалося на порядку міського управління, його структурі, функціях, характері зв'язків з інститутами державної влади. Міста залишались